

วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม

ธรรมศึกษา ชั้นโท ระดับประถมศึกษา

บทนำ

การเรียงความแก้กระทู้ธรรม เป็นการแสดงออกซึ่งความรู้ความเข้าใจความคิด และความรู้สึก ของผู้เขียนซึ่งได้มาจากการศึกษาวิชาธรรมะ พุทธะ และเบญจศีลเบญจธรรม ว่าสามารถจะถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจ ความคิดและความรู้สึกออกไปสู่ผู้อื่นได้ดีหรือไม่

การเรียนรู้วิชาธรรมะ พุทธะ และเบญจศีลเบญจธรรม เปรียบเหมือนนักเรียนไปเก็บเอาดอกไม้ที่ต่างสีต่างขนาดมากองรวมกันไว้ ส่วนการเรียงความแก้กระทู้ธรรม เปรียบเหมือนนักเรียนคัดเอาดอกไม้เหล่านั้นมาปักแจกันจะทำให้สวยงามแค่ไหน ก็ขึ้นอยู่กับความสามารถของแต่ละคนที่จะแต่งอย่างไร

ตามหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา การเขียนหรือการพูดที่จัดว่าดีนั้นต้องเกิดประโยชน์แก่ผู้อ่านหรือผู้ฟัง ๔ ประการ คือ ๑. ได้ความรู้ความเข้าใจ ๒. เกิดความเลื่อมใสใคร่ปฏิบัติตาม ๓. กล้าทำความดี ๔. มีความบันเทิงใจไม่เบื่อหน่าย

๑. ผู้อ่านหรือผู้ฟังจะได้รับความรู้ ความเข้าใจนั้น ผู้เขียนและผู้พูดจะต้องมีความรู้ความเข้าใจ ในเรื่องนั้นเป็นอย่างดีเสียก่อน สรุป สั้น ๆ คือ จำได้ เข้าใจชัด ปฏิบัติถูกต้อง

๒. ผู้อ่านหรือผู้ฟังจะเกิดความเลื่อมใสใคร่ปฏิบัติตามผู้เขียนหรือผู้พูดจะต้องชี้แจงให้เห็นโทษของการไม่ปฏิบัติอย่างนั้นว่า ไม่ดีอย่างไร

๓. ผู้อ่านหรือผู้ฟังจะกล้าทำความดีผู้เขียนหรือผู้พูดจะต้องชี้แจงให้เห็นคุณค่าหรือประโยชน์ของการปฏิบัติอย่างนั้นว่า ดีอย่างไร

๔. ผู้อ่านหรือผู้ฟังจะมีความบันเทิงใจไม่เบื่อหน่ายก็เพราะได้รับความรู้ความเข้าใจเห็นโทษของการ ไม่ปฏิบัติ และเห็นคุณประโยชน์ของการปฏิบัตินั้น ๆ นั้นเอง

ฉะนั้น วิชากระทู้ธรรมจึงเป็นวิชาที่สำคัญน่าศึกษาวิชาหนึ่ง เพราะเป็นการเอาวิชาที่เรียนแล้วมาประติดประต่อให้ได้ใจความสอดคล้องกับกระทู้ธรรมตามที่สนามหลวงออกมา เป็นการแสดงให้เห็นถึงความรู้ ความเข้าใจ ความคิดและความรู้สึกที่แท้จริงของผู้เขียน และเป็นเหตุให้เกิดความรู้ความเข้าใจ ความคิด และความรู้สึกแก่ผู้อื่นด้วย นักเรียนจึงควรเอาใจใส่ฝึกคิด ฝึกเขียน ฝึกพูดบ่อย ๆ จะได้เป็นคนดีมีความสามารถ โปรดนึกถึง พุทธภาษิตบทหนึ่งอยู่เสมอว่า ทนโต เสฏฐิโน มนุสเสสุ ผู้ฝึกฝนตน (อยู่เสมอ) เป็นผู้ประเสริฐที่สุดในมวลมนุษย์

หลักเกณฑ์การแต่งกระทู้

ผู้จะแต่งกระทู้จำเป็นจะต้องทราบหลักเกณฑ์ในการแต่งกระทู้ก่อนหลักเกณฑ์ในการแต่งกระทู้
นั้น ผู้ศึกษาพึงทราบตามที่สนามหลวงแผนกธรรมได้วางเป็นหลักเอาไว้ดังข้อความว่า
แต่งอธิบายให้สมเหตุสมผลอ้างสุภาษิตอื่นมาประกอบด้วย ๑ ข้อ และบอกชื่อคัมภีร์ที่มาแห่ง
สุภาษิตนั้นด้วย สุภาษิตที่อ้างมานั้น ต้องเรียงเชื่อมความให้สนิทติดต่อกัน สมกับกระทู้ตั้ง
ชั้นนี้ (ธรรมศึกษาชั้นตรี) กำหนดให้เขียนลงในใบตอบ ตั้งแต่ ๒ หน้า (เว้นบรรทัด) ขึ้นไป
พุทธศาสนสุภาษิต ที่นำมาใช้เป็นโจทย์และที่เอามาอ้างรับรองธรรมะที่ยกขึ้นมา
หลักสูตรธรรมศึกษาชั้นตรี ระดับประถมศึกษา

๑. ทานวรรค คือ หมวดทาน

๑. สมดังพุทธศาสนสุภาษิตที่มาใน สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ว่า
ทพฺ มิตตานิ คนถติ.
ผู้ให้ย่อมผูกมิตรไว้ได้
๒. สมดังพุทธศาสนสุภาษิตที่มาใน อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต ว่า
ทพฺมาโน ปิโย โหติ.
ผู้ให้ย่อมเป็นที่รัก
๓. สมดังพุทธศาสนสุภาษิตที่มาใน ทีฆนิกาย มหาวรรค ว่า
ทพฺโต ปุณฺ ปวทตฺติ.
เมื่อให้บุญก็เพิ่มขึ้น

๒. ขันติวรรค คือ หมวดอดทน

๔. สมดังพุทธศาสนสุภาษิตที่มาใน สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ว่า
ขนฺติ สาหสวารณา.
ความอดทนห้ามซึ่งความผลุนผลันไว้ได้
๕. สมดังพุทธศาสนสุภาษิตที่มาใน สวดมนต์ฉบับหลวง ว่า
ขนฺติ หิตสุขาวหา.
ความอดทนนำมาซึ่งประโยชน์สุข
๖. สมดังพุทธศาสนสุภาษิตที่มาใน สวดมนต์ฉบับหลวง ว่า
มนฺนาโป โหติ ขนฺติโก.
ผู้มีความอดทนย่อมเป็นที่ชอบใจของผู้อื่น

๓. ขยวรรค คือ หมวดชนะ

๗. สมดังพุทธศาสนสุภาษิตที่มาใน ขุททกนิกาย ธรรมบท ว่า
อกโกเรน ชินเ โกร.
พึงชนะคนโกรธด้วยความไม่โกรธ
๘. สมดังพุทธศาสนสุภาษิตที่มาใน ขุททกนิกาย ธรรมบท ว่า
อสาธฺ สาธฺนา ชินเ.
พึงชนะคนไม่ดีด้วยความดี
๙. สมดังพุทธศาสนสุภาษิตที่มาใน ขุททกนิกาย ธรรมบท ว่า
สจฺเจนาสิกฺวาทินิ.
พึงชนะคนพูดปดด้วยความจริง

๔. ปุณฺณวรรค คือ หมวดบุญ

๑๐. สมเด็จพระพุทธศาสนสุภาษิตที่มาใน สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ว่า

บุญ โจเรหิ พุหฺร.

โจรขโมยบุญใครไม่ได้

๑๑. สมเด็จพระพุทธศาสนสุภาษิตที่มาใน ขุททกนิกาย ธรรมบท ว่า

บุญ สุขํ ชีวิตสงฺขมฺหิ.

บุญนำความสุขมาให้ตราบเท่าชีวิต

๑๒. สมเด็จพระพุทธศาสนสุภาษิตที่มาใน ขุททกนิกาย ธรรมบท ว่า

สุโข ปุณฺ สส อจฺจโย.

หมั่นขยันทำความดี ก่อเกิดความสุข

๕. เสวนาวรรค คือ หมวดคบหา

๑๓. สมเด็จพระพุทธศาสนสุภาษิตที่มาใน สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ว่า

ยํ เว เสวติ ตาทีโส.

คบคนเช่นใดก็เป็นคนเช่นนั้น

๑๔. สมเด็จพระพุทธศาสนสุภาษิตที่มาใน ขุททกนิกาย ชาดก ทุกนิบาต ว่า

สุโข หเว สปปุริเสน สงฺคโม.

การคบหากับคนดีนำสุขมาให้

๑๕. สมเด็จพระพุทธศาสนสุภาษิตที่มาใน ขุททกนิกาย ชาดก ทสกนิบาต ว่า

นาสมฺเส กตปาปมฺหิ.

ไม่ควรไวใจคนทำความชั่ว

วิธีการแต่งกระทู้

เมื่อทราบหลักเกณฑ์การแต่งกระทู้โดยย่อแล้ว ต่อไปควรทราบวิธีการแต่งวิธีการแต่งกระทู้มีองค์

ประกอบ ใหญ่ ๆ ๓ อย่าง คือ

๑. คำเริ่มต้น ได้แก่คำว่า บัดนี้ จักอธิบายขยายความธรรมภาษิต ที่ได้ยกขึ้นนิยกเขปนท เพื่อเป็นแนวทางแห่งการศึกษา และปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่เวลา หรืออื่นใดตามที่เหมาะสม

๒. คำขยายความ คืออธิบายเนื้อความแห่งธรรมภาษิต ซึ่งเป็นกระทู้ปัญหาพร้อมทั้งอ้างสุภาษิตอื่นมาประกอบอย่างน้อย ๑ ข้อ พร้อมทั้งบอกที่มาให้ถูกต้อง

๓. คำลงท้าย คือ สรุปเนื้อความที่ได้อธิบายมาแล้วโดยย่ออีกครั้งหนึ่ง ให้สอดคล้องกับ กระทู้ปัญหาจบลงด้วยคำว่า สมกับธรรมภาษิตว่า...หรือ พระพุทธองค์จึงตรัสว่า...ตามความเหมาะสม (ช่องว่างที่เว้นไว้หมายถึง กระทู้ปัญหาพร้อมทั้งคำแปล)

ตัวอย่างแต่งเรียงความแก้กระทู้ธรรม ธรรมศึกษาชั้นตรี ระดับประถมศึกษา ชุดที่ ๑ หมวดทาน
พุทธศาสนสุภาษิตที่มาใน สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ว่า

ทพฺถ มิตตานิ คนถติ.

ผู้ให้ย่อมผูกมิตรไว้ได้

บัดนี้ จักได้อธิบายขยายความแห่งพุทธศาสนสุภาษิตที่ยกขึ้นเป็นบทเบื้องต้นนั้นเพื่อเป็นแนวทาง
แห่งการศึกษาและแนวทางแห่งการปฏิบัติ โดยสมควรแก่อัตภาพและธรรมเป็นลำดับไป

ดำเนนความว่า การให้ก็เพื่อสงเคราะห์ผูกมิตรไว้ในวันหน้า บุญนั้นเมื่อทำแล้วย่อมนำแต่ความสุข
ความเจริญมาให้ เพราะผลแห่งบุญคือความสุขความผูกพันทางใจ เป็นการเชื่อมไมตรีไว้ ทั้งในโลกนี้และโลก
หน้า ดังนั้น สิ่งที่เราทั้งหลายที่มีโอกาสได้เกิดมาเป็นมนุษย์ควรทำอย่างยิ่งก็คือ เราควรสั่งสมบุญให้มากขึ้น ๆ
ตามลำดับ เพราะบุญเก่าที่เคยสร้างไว้ ย่อมจะหมดไปเรื่อย ๆ เราต้องสร้างบุญใหม่มาทดแทน การที่เราได้เกิด
มาเป็นมนุษย์ มีสติปัญญา มีฐานะดี มีรูปร่างหน้าตาดี ล้วนแต่เป็นผลที่บุญอำนวยให้ทั้งสิ้น ดังนั้น บุญจึงเป็นสิ่ง
ที่ควรกระทำแท้ บุญ คือสิ่งที่ชำระจิตใจให้ใสสะอาดจากบาป เมื่อจิตใจสะอาดจากบาป ความสุขก็เกิดขึ้นมา
บุญนั้นสำเร็จด้วยเหตุ ๓ ประการ คือ สำเร็จด้วยการให้ทาน สำเร็จด้วยการรักษาศีล สำเร็จด้วยการเจริญ
ภาวนา ผู้ที่สร้างแต่คุณงามความดีคือเหตุแห่งบุญ เมื่อมีชีวิตอยู่ก็มีความสุข เมื่อตายจากโลกนี้ไปแล้ว บุญนั้นก็
จะนำพาเขาไปสู่สุคติภพ การให้ก็มีอยู่หลายประเภท เช่น ให้เพื่อสงเคราะห์ เช่น การให้แก่พระสงฆ์ให้เพื่อ
อนุเคราะห์เกื้อกูล ได้แก่ ให้แก่ญาติพี่น้อง ให้แก่คนยากจนหรือการบริจาคทั่วๆ ไปจิตที่คิดจะเป็นผู้ให้ ย่อมอึด
เต็มมากกว่าจิตที่คิดแต่จะเอา มือที่ยื่นออกไปเพื่อให้ กับมือที่ยื่นออกไปเพื่อรับ ย่อมแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง
แล้วท่านละ ได้ยื่นมือออกไปนับครั้งไม่ถ้วน แต่ยื่นออกไปในฐานะผู้ให้หรือผู้รับ อย่าดูถูกบุญกรรมว่าทานน้อย
จะไม่คอยตามต้องสนองผล ดังตม่น้ำเปิดกว้างรับสายชล ย่อมเปี่ยมล้นด้วยอุทกที่ตกมา ดังคำที่ปราชญ์ว่า หมั่น
สั่งสมบ่มบุญบ่อยๆ ทีละน้อยทำไปไม่ไหลหลง ย่อมเต็มเปี่ยมคนที่รักเราเป็นมั่นคง บุญจะส่งผลสุขไว้ทุกข์เออ
สมดังพุทธศาสนสุภาษิตที่มาใน อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต ว่า

ทพฺพมานิ ปิโย โหติ.

ผู้ให้ย่อมเป็นที่รัก

อธิบายความว่า ผู้ให้ คือผู้มีจิตเสียสละ ยอมสละให้ปันสิ่งของของตนเองแก่ผู้อื่นด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์
โอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ให้เพื่อช่วยเหลือคนอื่นในยามที่เขาขัดสน ผู้ให้ย่อมเป็นที่รักอีกอย่างนั้นเป็นการให้
เพื่อบูชาคุณของผู้ที่ควรบูชาบ้าง ให้เพื่อสร้างบุญกุศลพอกพูนบารมีให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปบ้างไม่ว่าจะให้ด้วยเหตุผลใด
การให้นั้นถือว่าเป็นสิ่งที่ทำได้ยากยิ่ง เพราะต้องต่อสู้กับความตระหนี่ถี่เหนียวที่ติดอยู่กับจิตของเรามาเนิ่นนาน การ
สละให้ปันสิ่งของของตนแก่ผู้อื่น เป็นสิ่งที่ประเสริฐและทำได้ยากเพราะบุคคล ไม่ใช่ความมั่งมีร่ำรวยก็สามารถให้
ได้ แต่ต้องมีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ จึงจะสามารถให้ได้การให้นั้นท่านจำแนกเป็น ๒ ประเภท คือ อามิสทาน คือ
การให้วัตถุสิ่งของอย่างหนึ่ง และธรรมทาน คือการให้ธรรมะ อย่างหนึ่ง ผู้ที่มีวัตถุสิ่งของจำนวนมากหรือ
เหลือเฟือ อาจให้วัตถุสิ่งของเพื่อเป็นการสงเคราะห์ผู้อื่นได้ ผู้ที่มีธรรมะ มีความรู้ มีปัญญามาก อาจให้ธรรมะ ให้
คำแนะนำแก่ผู้อื่นเพื่อเป็นการชี้ทางสว่าง หรือเป็นการช่วยชี้ทางแก้ปัญหา ชี้ทางพ้นทุกข์ เป็นต้น แต่ไม่ว่าจะให้
อามิสหรือให้ธรรมะก็ตาม ผู้ให้ย่อมเป็นที่รักของผู้รับเสมอ เพราะการให้นั้นคือการสงเคราะห์กัน บุคคลผู้มีปกติ
ให้ ย่อมเป็นที่รักของผู้ได้รับ และได้รับมิตรภาพจากผู้รับ ผู้ให้ย่อมผูกไมตรี สร้างมิตรภาพได้ด้วยอาการอย่างนี้
การให้ จึงเป็นสิ่งที่น่าสรรเสริญ และผู้ให้ ยิ่งเป็นที่น่าสรรเสริญมากยิ่งขึ้นไปอีกผู้ให้ ไม่ว่าจะให้ในลักษณะไหนก็
ตามแต่การให้ที่ประกอบไปด้วยกุศลที่ดำเนินไปในทางแห่งความดีผู้รับย่อมได้ทั้งความสุข ความสดชื่น และผู้ให้

ก็ย่อมอับบุญ เมื่อเรามากให้บุญก็เพิ่มขึ้นมากตาม เพราะให้มากก็เลศความโลภก็ลดลงมาก จิตใจก็ผ่องใสจากบุญเพิ่มขึ้น มือของผู้ให้จะอยู่เหนือมือผู้รับเสมอแต่การให้ที่สมบูรณ์นั้นต้องประกอบด้วยปัญญาจึงจะได้ผลบุญ สมดังพุทธศาสนสุภาษิตที่มาใน ติณณิกาย มหาวรรค ว่า

**ททโต ปญ ปาพตติ.
เมื่อให้บุญก็เพิ่มขึ้น**

อธิบายความว่า การสละสิ่งของของตนเอง ให้แก่ผู้อื่น ด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์ ไม่หวังสิ่งตอบแทน ให้ความเมตตา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ทาน เป็นบุญขั้นต้นในพระพุทธศาสนา เป็นบุญประการแรกในบุญกิริยาวัตถุทั้ง ๓ อย่าง ดังนั้น ผู้ให้ จึงได้ชื่อว่า เป็นผู้บำเพ็ญบุญ ยิ่งให้บ่อย บุญยิ่งเกิดบ่อย ยิ่งให้มาก บุญก็ยิ่งเกิดมาก บุญ เป็นชื่อของความสุข ผู้ให้ทาน ชื่อว่าเป็นผู้บำเพ็ญบุญ ผู้บำเพ็ญบุญ ก็ย่อมชื่อว่าเป็นผู้สั่งสมความสุข ดังนั้น เมื่อมีก็พึงให้เกิด หากไม่เป็นการทำให้ตนเองต้องเดือดร้อน ให้แล้วตัวเองไม่ลำบาก ให้ไปเกิด บุญจักเพิ่มพูนขึ้นตามลำดับ สุดท้าย เราจะเป็นผู้ที่มีมากด้วยบุญ การทำบุญด้วยการให้ทานนั้นจะได้ผลสมบูรณ์ จะต้องประกอบ ด้วยส่วนสำคัญหกประการคือมีความบริสุทธิ์ทั้งฝ่ายให้ที่เรียกว่าทายกและฝ่ายรับที่เรียกว่าปฏิคาหก ความว่า “ทักษิณาทานอันประกอบด้วยองค์หกประการของทายก(ผู้ให้ทาน) สามประการ และองค์ของปฏิคาหก(ผู้รับทาน)สามประการคือองค์สามของทายกได้แก่ ทายกในศาสนานี้คือ (๑) ก่อนให้ทาน เป็นผู้ดีใจ (๒) กำลังให้ทาน อยู่ย่อมยังจิตให้เลื่อมใส (๓) ครั้นให้ทานแล้วย่อมปลื้มใจ นี่คือน้องสามของทายกประการ ส่วนองค์สามของปฏิคาหกนั้นแสดงไว้ว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย ปฏิคาหกในศาสนานี้ (๑) เป็นผู้ปราศจากราคะหรือปฏิบัติเพื่อกำจัด รากะ (๒) เป็นผู้ปราศจากโทสะหรือปฏิบัติเพื่อกำจัดโทสะ (๓) เป็นผู้ปราศจากโมหะหรือปฏิบัติเพื่อกำจัดโมหะ นี่คือน้องสามประการของปฏิคาหก บุญย่อมเจริญแก่ผู้ให้ แม้จะไม่ได้เป็นผู้ถวายด้วยมือของตนเองเพราะ สุขภาพร่างกายไม่เอื้ออำนวย แต่หากก่อนจะให้ทานเป็นผู้ดีใจ กำลังให้ทานมีจิตเลื่อมใส หลังให้ทานแล้วย่อม ปลื้มใจ ผู้นั้นก็ได้บุญ และเป็นบุญที่เจริญแก่ผู้ให้ ดังที่พระพุทธเจ้าเปล่งอุทานครั้งหนึ่ง การทำบุญของโยมคน นั้นตอบไปตามหลักฐานที่แสดงไว้ในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ส่วนการที่เขาป่วยเป็นอัมพาตนั้นตอบไม่ได้ เพราะไม่สามารถไปสืบค้นอดีตชาติของใครได้ สิ่งที่ได้จึงเพียงแต่เล่าเรื่องบุญกรรมของคนอื่นๆให้ฟังเท่านั้น เรื่องกฎแห่งกรรมและการให้ผลของกรรมนั้นมีเหตุประกอบอื่นๆอีกหลายอย่าง กรรมใดใครก่อ คนนั้นเป็นผู้รับ ผลของกรรม กรรมใครกรรมมัน การทำบุญก็เหมือนกันบุญย่อมเจริญแก่ผู้ให้

สรุปความว่า ผู้ให้ คือ ผู้ที่มีจิตใจโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละให้ปันสิ่งของของตนเองแก่ผู้อื่นด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์ ด้วยต้องการบุญกุศลหรือต้องการช่วยเหลือบุคคลผู้มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ดังกล่าว ย่อมเป็นผู้ที่บุคคลอื่นเคารพนับถือ โดยเฉพาะผู้ที่ได้รับสิ่งของหรือได้รับน้ำใจจากเขา ย่อมจะมีความรักมีความนับถือในตัวเขาเป็นอันมาก เพราะการที่บุคคลจะสละให้ปันแก่บุคคลอื่นได้นั้น เป็นสิ่งที่ทำได้ยากยิ่งการให้นั้นก่อให้เกิดความประทับใจทั้งแก่ผู้ให้และผู้รับ ผู้ให้ก็มีความสุขใจที่ได้ให้ ผู้รับก็มีความประทับใจในตัวผู้ให้ เพราะฉะนั้น การให้ปันสิ่งของแก่กันและกัน จึงเป็นการสร้างมิตรภาพที่ดี และผู้ให้ ย่อมได้รับมิตรภาพที่ดีตอบแทนกลับมาเป็นที่รักของคนทั้งหลายที่อยู่ร่วมกันในสังคม เป้าการผูกมิตรที่ดีเป็นที่รักแล้วได้ความสะอาดใจ สมดังพระพุทธศาสนสุภาษิตที่ยกไว้เป็นนิเชบพุทฺธเตส ฌ เบื้องต้นนั้น ว่า

**ทท มิตฺตานิ คนฺถติ.
ผู้ให้ย่อมผูกมิตรไว้ได้**

ดังได้บรรยายมาด้วยประการฉะนี้ ฯ

ตัวอย่างแต่งเรียงความแก้กระทู้ธรรม ธรรมศึกษาชั้นตรี ระดับประถมศึกษา ชุดที่ ๒ หมวดอดทน
พุทธศาสนสุภาษิตที่มาใน สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ว่า

ขนติ สาหสวารณา.

ความอดทนห้ามซึ่งความผลุนผลันไว้ได้

บัดนี้ จักได้อธิบายขยายความแห่งพุทธศาสนสุภาษิตที่ยกขึ้นเป็นบทเบื้องต้นนั้นเพื่อเป็นแนวทาง
แห่งการศึกษาและแนวทางแห่งการปฏิบัติ โดยสมควรแก่อัธยาศัยและธรรมเป็นลำดับไป

ดำเนินความว่า ขนติ คือ ความอดทนนั้นเป็นข้อธรรมะที่ผู้บำเพ็ญธรรมในพระศาสนา จะต้องมีการ
ประจำตัว เพราะการบำเพ็ญธรรมจะต้องผจญกับศัตรูคือ กิเลสคอยรบกวนอยู่ตลอดเวลา ต้องอาศัยความอดทน
อย่างแท้จริง ไม่หวั่นไหวต่ออุปสรรคต่าง ๆ ที่มาขัดขวาง ฉะนั้น ความอดทนจึงเป็นตบะ คือ เป็นธรรมเครื่องเผา
ผลาญกิเลสอย่างยิ่ง แม้พระพุทธองค์ก็ทรงอาศัยขันติธรรมข้อนี้ จนสามารถปฏิบัติธรรมสำเร็จ เป็นพระ
สัมมาสัมพุทธเจ้าได้ในที่สุด.เพื่อห้ามซึ่งความผลุนผลันไว้ได้ จึงสามารถบรรลุเป้าหมายในการพ้นทุกข์ได้
ขันติบารมี คือการเกิดของจิต(ความตั้งใจ) ที่จะอดทนต่อความผิอันสั่วทั้งหลายกระทำแล้ว มีความไม่โกรธ
เป็นใหญ่โดยมีกรุณาและอุบายโกศลกำกับ .ขันติบารมีมีลักษณะคือความข่ม มีรสคือความอดทนต่อสิ่งที่น่า
พอใจและไม่พอใจ สภาพที่ปรากฏคือความอดทนหรือความไม่โกรธมีพื้นฐานคือ ความเข้าใจสิ่งทั้งหลาย
ตามความเป็นจริง ขนติ คือความอดทนนั้น แบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือ ขนติในขั้นต้น เรียกว่า อธิวาสน
ขันติ และ ขนติในขั้นสูงที่เรียกว่า ตติกาขันติหรือ ญาณขันติ อธิวาสนขันติ เป็นความอดทนที่เป็นไปอย่าง
สามัญ มีความอดทนเป็นลักษณะ คือ ๑. ทนตรากตรำ คือ อดทนต่อความร้อนหนาว ๒. ทนลำบาก คือ อดทน
ต่อทุกขเวทนาในยามเจ็บไข้ได้ป่วย ๓. ทนเจ็บใจ คือ อดทนต่อถ้อยคำจาบจ้วง สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ
ได้ให้คำแปลไว้ กองกิเลสนั้นคือ ราคะ ความกำหนัด ความรัก หรือ โลภะ ความอยากได้ โทสะ ความชิง โมหะ
ความหลงความเขลา ส่วนกองทุกข์ ๕ ความว่า ได้แก่ทุกขเวทนา ความไม่สบายกาย กระบร้อนหนาว หรือการ
ที่ต้องคอยบริหารร่างกายอยู่เสมอเช่น บริโภค ขับถ่าย ๑ ทุกข์เพราะถูกทำร้ายหรือเจ็บป่วย ๑ หรือทุกข์เพราะ
ราคะ โทสะ โมหะ อันเป็นเหตุให้จิตเศร้าหมอง ๑ (หรือก็คือ ทนตรากตรำ ทนลำบาก ทนเจ็บใจนั่นเอง)และทั้ง
กองกิเลส และ กองทุกข์ต่างเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน จนทำให้เราล้วนวนเวียนอยู่ในวัฏฏะ กองทุกข์กล่าวได้ว่า
กองเบญจขันธ์เป็นทุกขเวทนาที่มีอยู่ประจำ คนที่มีขันติธรรมจะนำมาซึ่งประโยชน์สุขในประโยชน์ที่ต้องการ
สมดังพุทธศาสนสุภาษิตที่มาใน สวตมมตตบับหลวง ว่า

ขนติ หิตสุขาวหา.

ความอดทนนำมาซึ่งประโยชน์สุข

อธิบายความว่า ความอดทน คือ อาการที่ไม่หวั่นไหวทั้งทางกายและจิตใจ ในเมื่อประสบกับสภาพที่ไม่
น่าพอใจ ๔ ประเภท คือ ๑. ธรรมชาติมีหนาว ร้อน ฝนตก แดดออก เป็นต้น ๒. อดทนต่อความเหนื่อยยาก
ตรากตรำในการทำงาน ๓. อดทนต่อทุกขเวทนาอันเกิดจากความเจ็บปวดและโรคภัยไข้เจ็บ เป็นต้น ๔. อดทน
ต่อความเจ็บใจ ความอดทนนี้ย่อมอำนวยให้ผู้ประจักษ์พบแต่ความสุขความเจริญและความสำเร็จในประโยชน์
ทั้งทางโลกและทางธรรม ตติกาขันติ เป็นขันติที่ปัญญาอบรมแล้ว จิตมีสำนึกจะร่วมด้วย และเพราะปัญญา
อบรมจนมีสำนึกแล้ว จึงทนทานต่ออารมณ์ต่างๆ ได้โดยไม่มี ความจำเป็นต้องอดทน ดังเช่นขันติในขั้นต้น
อธิวาสนขันตินั้น เป็นการอดทนโดยมีความอดทนเป็นอาการ ผลคือ การไม่ก้าวล่วงออกมาจากใจ ไม่แสดงออก
ทางกาย วาจาแม้ว่าจะยังคับข้องใจอยู่เพราะว่าหนาวร้อนมี ทุกขเวทนามี แต่อดทนไว้ และความโกรธ แต่ว่า
อดทนเอาไว้ในใจไม่ผลุนผลันแสดงออกไป ไม่ปล่อยโกรธออกไปทางวาจา ทางกาย อดทนเอาไว้ในใจ เมื่อเป็น
ดังนี้ใจก็ยังโกรธอยู่ เรียกว่า ใจไม่ปกติการที่ใจจะหายโกรธ กลับมาเป็นปกติ ก็ต้องมีธรรมที่เรียกว่า สำนึกจะ มา
เป็นเครื่องประคับประคองสำนึกจะนี้มักแปลกันมาว่าความเสถียรสำนึกจะที่แปลกันว่าความเสถียร ตามศัพท์แปลว่า
ความเข้มแข็งแจ่มใส อันหมายถึงพึงมีธรรมอีกข้อหนึ่งคือ สำนึกจะมาเป็นเครื่องประคับประคอง คู่กับความอดทน

สมดังพุทธศาสนสุภาษิตที่มาใน สวตมมัตถ์ฉบับหลวง ว่า

มนาโป โหติ ขนติโก.

ผู้มีความอดทนย่อมเป็นที่ชอบใจของผู้อื่น

อธิบายความว่า ขันติและโสรัจจะ เป็นธรรมที่ทำให้งาม ดังนั้นผู้มีความอดทนย่อมเป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ไม่ว่าเราจะอยู่ในสถานะไหนความอดทนเป็นสิ่งสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชีวิตประจำวัน การดำเนินชีวิตประจำวัน เราจะต้องประสบพบกับอะไรต่ออะไรมากมาย ไม่ว่าจะเป็นอารมณ์ต่างๆ จะที่เข้ามาทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และทางใจ จึงใช้สติปัญญาพิจารณาด้วยวิธีการปฏิบัติธรรมวิปัสสนากรรมฐานเถิด แล้วชีวิตจะเป็นสุข จะเห็นว่าโสรัจจะเองก็มีหลายระดับตั้งแต่การตั้งรับในเบื้องต้นจนถึงการพิจารณาที่สูงๆขึ้นไป และเมื่อพิจารณาจนเห็นเหตุปัจจัยบ่อยๆ จิตก็จะค่อยๆทนต่อการถูกตำว่า หรือ ทนทานต่อกิเลสต่างๆได้โดยไม่ต้องใช้ความอดทนแต่อย่างใด ยังคงเข้มแข็งแจ่มใสได้อยู่ด้วยปัญญาอันเป็นลักษณะของขันติที่แท้จริงขันติที่แท้จริงเป็นขันติที่ให้ความเบาสบายใจ เบาสบายแก่กายเบาสบายแก่ใจคือใจเบิกบาน ปลอดโปร่ง ไม่บอบช้ำเศร้าหมองด้วยความเสียใจ น้อยใจ เจ็บใจ อันเกิดแต่ความไม่สมหวัง ไม่มีอาฆาตพยาบาทอันเกิดแต่ความโกรธแค้นขุ่นเคืองอย่างรุนแรง เบาสบายแก่กาย คือ จะปฏิบัติหน้าที่การงาน เข้าสังคมสมาคม ได้อย่างสบายใจ มั่นคง ไม่สะทกสะท้าน ให้ความเย็นแก่ผู้พบเห็นเกี่ยวใกล้ชิด เพราะเหตุนี้ ขันติในระดับต้น คือ อธิวาสนขันติ เมื่อประกอบกับโสรัจจะ จึงค่อยๆพัฒนาจนยิ่งขึ้นไป เมื่อใดเห็นได้ด้วยเหตุปัจจัยอย่างแท้จริง กิเลสถูกทำให้หมดไป พัฒนาสู่ตติยฌานขันติเมื่อได้พิจารณาอย่างนี้แล้วจะเห็นว่าขันติแม้จะในระดับต้นถึงจะเพียงพอที่จะทำให้อกิเลสดับเป็นคราวๆไปยังไม่สามารถดับได้อย่างถาวร ก็ทำให้เราเข้มแข็ง พบความสุขพบนิพพานที่เห็นได้ในปัจจุบันได้และหากมีปัญญาอันเป็นโลกุตระมาประกอบ ทำให้มีปัญญารู้เท่าทันต่อสภาพความเป็นจริงพบสันติภูมิวิมุตติได้มากขึ้นเรื่อยๆ โอกาสที่จะพบนิพพานถาวร ก็มีได้ในที่สุดถ้าไม่มีขันติคือความอดทนดังนี้แล้วก็ต้องแพ้อำนาจตัณหาเป็นตัณหาธิปไตยครอบงำใจ แต่ถ้าหากว่ามีขันติคือความอดทนเป็นอย่างดีแล้วก็เป็นธรรมาธิปไตย ธรรมเป็นใหญ่ ตัณหาทำอะไรไม่ได้ เมื่อเป็นดังนี้แล้วก็จะสามารถพบความดับ ความดับที่พบอันเป็นตัตถนิพพานนี้ก็คือดับตัณหาอันเป็นความดิ้นรนทะยานอยากทางใจนี้แหละ ความดับเป็นคราวๆก็เป็นนิพพานเป็นคราวๆ เพราะฉะนั้น อย่าเข้าใจว่านิพพานเป็นธรรมสุดเอื้อม อันนิพพานจริงๆคือดับกิเลสได้จริงๆนั้น อาจจะยังอยู่ไกลจริง แต่ว่านิพพานคือความดับกิเลสตัณหาที่บังเกิดขึ้นครอบงำใจในปัจจุบันได้ก็สืบต่อสู่นาคค

สรุปความว่า ความอดทน ห้ามไว้ได้ซึ่งความผลุนผลัน ขันติ ความอดทน ความยอมรับ อดิ ขันติ ความอดทนต่อความยากลำบาก,เหน็ดเหนื่อย อธิวาสน ขันติ ความอดทนต่อความเจ็บป่วย,ทุกข์เวทนา ตติยฌาน ขันติ ความอดทนต่อความเจ็บใจ,ความเฝ้าฝัน ขนติ สาหสวารณา ความอดทน ห้ามไว้ได้ซึ่งความผลุนผลัน ความผลุนผลัน คือ การทำอะไรโดยขาดความยั้งคิด ไม่รอบคอบ คนผลุนผลัน ย่อมจะทำอะไรไม่ปราณีต จึงทำการงานอะไร ไม่ค่อยประสบความสำเร็จ ความผลุนผลันนั้น ห้ามไว้ได้โดยใช้ขันติธรรมไปกดทับมันไว้ ไม่ให้มันได้โอกาส เปรียบเสมือนเอาหินไปทับหญ้า ในทางธรรม หากปล่อยใจให้หุนหันพลันแล่นวอกแวกไปมา ก็ไม่อาจรู้ธรรมที่ปราณีตลึกซึ้งได้เลย จงหมั่นใช้ความอดทนเป็นเครื่องห้ามไว้ให้เกิดความอดทนนั้นจะนำมาซึ่งประโยชน์สุข

สมดังพระพุทธภาษิตที่ยกไว้เป็นนิเชบพุทฺธเตศ ฌ เบื้องต้นนั้น ว่า

ขนติ สาหสวารณา.

ความอดทนห้ามซึ่งความผลุนผลันไว้ได้

ดังได้บรรยายมาด้วยประการฉะนี้ ฯ

**ตัวอย่างแต่งเรียงความแก้กระทู้ธรรม ธรรมศึกษาชั้นตรี ระดับประถมศึกษา ชุดที่ ๓ หมวดชนะ
พุทธศาสนสุภาษิตที่มาใน ขุททกนิกาย ธรรมบท ว่า**

อกโกเรน ชินะ โกรธ.

ฟังชนะคนโกรธด้วยความไม่โกรธ

บัดนี้ จักได้อธิบายขยายความแห่งพุทธศาสนสุภาษิตที่ยกขึ้นเป็นบทเบื้องต้นนั้นเพื่อเป็นแนวทาง
แห่งการศึกษาและแนวทางแห่งการปฏิบัติ โดยสมควรแก่อัตภาพและธรรมเป็นลำดับไป

ดำเนินความว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงสอนให้ทุกคนตั้งตนอยู่ในเมตตา คือ ความรักใคร่ปรารถนา
ดีต่อกัน เห็นอกเห็นใจกัน ปราศจากการรังเกียจเตียดฉันท และริษยากัน ให้รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเราว่า เราต้อง
การความสุข เกลียดกลัวความทุกข์ฉันทใด คนอื่นก็ต้องการความสุข เกลียดกลัวความทุกข์ฉันทนั้น เมตตา จึง
หมายถึงความเป็นมิตรไมตรีกัน ผู้ที่เรายกย่องว่าเป็นมิตร คือผู้ที่ปรารถนาดีต่อเรา เพราะฉะนั้นผู้ที่ได้ชื่อว่า มิตร
จึงต้องประกอบด้วยเมตตา คนที่ไม่โกรธ จึงเป็นคนน่ารักมาก หรือแม้จะโกรธ แต่ระงับไว้ได้ ไม่แสดงให้ปรากฏ
ก็ยังน่ารัก สำหรับบุคคลที่เรารักเราชอบ แม้ว่าเขาจะทำให้เราไม่พอใจพอใจบ้าง เราก็สามารถจะเมตตาได้
ง่าย ด้วยการใช้ขันติ ความอดทนอดกลั้นเพียงเล็กน้อยเท่านั้น แต่สำหรับบุคคลที่เราไม่รักไม่ชอบนั้น แม้
เขาจะไม่ได้ทำอะไรให้ขัดเคือง ก็ยากที่จะเมตตาเป็นมิตรด้วยอยู่แล้วยิ่งทำให้เราขัดเคืองไม่พอใจแม้สักนิด
เราก็จะพาลโกรธ พาลเกลียดมากขึ้น เราจึงต้องใช้ความ อดทนมากเหลือเกิน ในการที่จะไม่โกรธ หรือไม่แสดง
อาการขุ่นเคืองให้ปรากฏ และในการที่จะอภัยให้ทั้งๆ ที่รู้กันทุกคนว่า ความโกรธเป็นของไม่ดี ความผูกโกรธเป็น
ของไม่ดี ความอาฆาตเป็นของไม่ดี เพราะทำให้จิตใจเราร้อน กระวนกระวายไม่เป็นสุข ทั้งหน้าตาก็พลอยเศร้า
หมองเป็นทุกข์ แต่ทุกคนก็ยากที่จะตัดมันออกไปจากใจ ชั่วบางคนยังชอบเก็บสะสมเอาไว้อีกด้วย ก็ทำไมเราจะ
ลืมความไม่พอใจพอใจ ที่ใครๆ เขาทำต่อเราเสียไม่ได้หรือ อภัยให้แก่มันเสียไม่ได้หรือ ใช้เมตตาเข้าหากัน ถ้าทำ
ได้จิตใจก็จะไม่เราร้อน ไม่กระวนกระวาย หน้าตาก็พลอยแจ่มใสเบิกบาน เป็นสุขทุกเมื่อรักกันไว้เถิด จะเกิด
สุขคนที่อยู่ในครอบครัวเดียวกันเพียงไม่กี่วัน ก็ยังยากที่จะหลีกเลี่ยงการกระทบกระทั่งกัน ยิ่งถ้าต้องมาอยู่
รวมกันเป็นจำนวนมาก ก็ดูจะไม่มีทางหลีกเลี่ยงการกระทบกระทั่งกันไม่ได้หากเราไม่เมตตารักใคร่กันไว้ เราจะ
อยู่ร่วมกันด้วยความรักและมีความสุขได้ด้วยการเอาชนะคนไม่ดีด้วยความดี เปรียบเหมือนเอาน้ำดับไฟได้ฉันทนั้น
สมดังพุทธศาสนสุภาษิตที่มาใน ขุททกนิกาย ธรรมบท ว่า

อสาธ สาธุนา ชินะ.

ฟังชนะคนไม่ดีด้วยความดี

อธิบายความว่า คนไม่ดี คือคนที่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของกิเลส ถูกกิเลสบงการ ทำกรรมชั่วตาม
อำนาจสั่งการของกิเลสอยู่ร่ำไป เปรียบเสมือนว่าเป็นทาสของกิเลสฉันทนั้น การที่จะเอาชนะคนไม่ดีได้นั้น ท่าน
สอนให้เอาชนะด้วยความดี คือใช้หลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแนะนำเขา พร่ำสอนเขา ให้เขารู้จักบาป
บุญคุณโทษ รู้จักประโยชน์และมีใช้ประโยชน์ เมื่อคนเหล่านั้นได้รับคำแนะนำที่ดี อาจจะทำให้จิตใจของเขา
อ่อนโยนลงได้บ้าง แล้วละความชั่ว หันมาทำความดี สร้างประโยชน์แก่ตัวเองและสังคมได้ไม่มากนักน้อยแต่ถ้า
เราเอาชนะคนไม่ดีด้วยความไม่ดี ย่อมไม่มีวันที่จะชนะได้ ยิ่งจะเป็นการพอกพูนความไม่ดีให้มากขึ้นเท่านั้น
ดังนั้น พระพุทธองค์จึงทรงสอนให้เอาชนะคนไม่ดีด้วยความดี ฟังชนะคนชั่วด้วยความดี” ถ้าฟังอย่างผิวเผินดู
เหมือนจะเข้าใจได้ว่า ฟังชนะความชั่วของคนอื่นด้วยความดีของตัวเอง แต่แท้ที่จริงแล้ว ฟังชนะความชั่วของ
ตัวเอง ด้วยความดีของตัวเองต่างหาก นั้นหมายถึงว่า ถ้าเรามีกิเลสที่จะกระทำ พุท หรือคิดนึกสิ่งใดที่ไม่ดีแล้ว
ควรอย่างยิ่งที่จะมีปัญญาเข้าใจตามความเป็นจริง และละสิ่งที่มันดีนั้นเสีย ส่วนการที่จะละคลายได้มากน้อยแค่
ไหนนั้น ขึ้นอยู่กับการสะสมและการเจริญขึ้นของปัญญาจากการที่ได้ศึกษา และฟังพระธรรมแล้วนั่นเองนี่คือ

ประโยชน์ของการศึกษาพระธรรมซึ่งจะเป็นเครื่องแก้กุลให้น้อมประพฤติปฏิบัติตามเพื่อขัดเกลากิเลสของ
ตนเองอย่าหลงเชื่อคำพูดที่ไม่จริง และต้องเอาชนะคนพูดปดด้วยการพูดถ้อยคำที่เป็นจริงมีประโยชน์ด้วย
สมดังพุทธศาสนสุภาษิตที่มาใน ขุททกนิกาย ธรรมบท ว่า

สัจจนาลิกวาทินิ.

ฟังชนะคนพูดปดด้วยความจริง

อธิบายความ การพูดปด คือการพูดไม่จริงหรือการพูดโกหก จัดเป็นวจีทุจริต เป็นความชั่วทางวาจา คน
ที่พูดปดจึงเป็นคนที่ไม่น่าคบค้าสมาคม เพราะเป็นบุคคลที่เชื่อถือไม่ได้ และคนที่พูดปดได้ ย่อมสามารถทำความ
ชั่วอย่างอื่นได้ทุกอย่าง คนมักพูดปด จึงเป็นบุคคลประเภทหนึ่งที่ไม่ควรคบค้าสมาคมเป็นอย่างยิ่ง คนที่พูดปด
มักจะสร้างความเสียหายให้แก่ตนเองและบุคคลอื่นอยู่เสมอ เพราะความพูดปดเป็นปกติของเขา เขาอาจจะไป
หลอกเอาของคนอื่นบ้าง สร้างเรื่องให้คนอื่นทะเลาะเบาะแว้งกันบ้าง สร้างความพินาศอย่างอื่นบ้าง ด้วยการพูด
โกหก เขาย่อมเป็นคนที่สังคมน่าเกลียดที่จะเอาชนะคนมักพูดโกหก พระพุทธเจ้าทรงสอนว่า ให้ชนะด้วยการ
พูดความจริง ทำให้เขาได้เห็นผลดีของการพูดความจริง และเห็นโทษของการพูดคำเท็จ จะทำให้เขากลับมา
ยินดีในการพูดความจริงได้ หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ การเอาความจริงเข้าสู่ เช่น หากมีคนกล่าวด้วยคำไม่จริง ใส่ร้าย
ป้ายสีด้วยเรื่องไม่จริง เราต้องเอาความจริงเข้าสู่ หาพยานหลักฐานมาทำความจริงให้ปรากฏ เอาชนะคนพูดปด
ด้วยความจริง พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมะไว้หมวดหนึ่งให้ผู้ที่อยู่ร่วมกันประพฤติปฏิบัติ ธรรมะหมวดนั้นคือ
สาราณียธรรม ธรรมที่เป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน ถ้าทุกคนใช้สาราณียธรรมกันแล้วความผาสุกต้องเกิดขึ้นแน่นอน
มีอยู่ ๖ ประการ คือ ๑. การเข้าไปตั้งเมตตาทายกรรมต่อกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง นั่นคือทรงสอนให้มีน้ำใจ
ช่วยเหลือกันทางกายทั้งต่อหน้าและลับหลัง การช่วยเหลือกันต่อหน้านั้น ทุกคนทราบดีและเคยทำ
๒. การเข้าไปตั้งเมตตาวจีกรรมต่อกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง การพูดถึงผู้อื่นในด้านดีทั้งต่อหน้าและลับหลังนั้น
แหละชื่อว่าได้แสดงความรักใคร่กันด้วยวาจา ๓. การเข้าไปตั้งเมตตาเมทตามโนกรรมต่อกัน ข้อนี้หมายถึงให้นึกถึง
ผู้อื่นในด้านดี คิดช่วยเหลือผู้อื่น สงเคราะห์ผู้อื่นทั้งต่อหน้าและลับหลัง เป็นการแสดงความรักใคร่กันทางใจ
๔. แบ่งปันลาภที่ได้มาโดยชอบธรรมแก่ผู้อยู่ร่วมกัน ๕. เป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์ ๖. มีทิฐิ คือความเห็นเสมอกัน
พระพุทธองค์ตรัสว่า ผู้ให้ย่อมเป็นที่รักของผู้อื่น และคนหม่มาคอยคบหาสมาคมด้วย ยิ่งให้ของดี
ของที่เรารอบใจ ของที่เลิศ นอกจากผู้รับจะชื่นชมแล้ว ผู้ให้ก็จะได้รับแต่ของดี ของชอบใจ ของเลิศ เป็นการ
ตอบแทนในอนาคตด้วย ยิ่งให้บ่อยๆ บุญของผู้ให้ย่อมมากขึ้น เจริญขึ้นเกิดชาติใดก็ไม่ขัดสนยากจนทั้งทรัพย์

สรุปความว่า การชนะความโกรธอย่างนั้น สมควร ก็ธรรมดาคนมักโกรธ ฟังชนะด้วยความไม่โกรธ คน
ด่าเขา ตัดพ้อเขา ฟังชนะได้ด้วยความไม่ด่าตอบ ไม่ตัดพ้อตอบ คนตระหนี่จัด ฟังชนะได้ด้วยการให้ของตน คน
มักพูดเท็จ ฟังชนะได้ด้วยคำจริง ดังนั้นพระคานีว่า ฟังชนะคนโกรธ ด้วยความไม่โกรธ ฟังชนะคนไม่ดี ด้วย
ความดี ฟังชนะคนตระหนี่ ด้วยการให้ ฟังชนะคนพูดเหลวไหล ด้วยคำจริง ให้เอาชนะคนมักโกรธด้วยการไม่
โกรธ คือใครจะโกรธเรา ก็อย่าไปต่อแยกับเขา อย่าไปโต้ตอบ อย่าไปโกรธตอบเขา อย่าแสดงอาการของตัวเรา
นั้นแหละคือความเหนือกว่า คือเหนือกว่าด้วยการควบคุมความโกรธ ช่มความโกรธ และไม่โกรธตอบนั่นเอง
สมดังพระพุทธศาสนสุภาษิตที่ยกไว้เป็นนิเชบพุทฺธเทศ ณ เบื้องต้นนั้น ว่า

อกโกเรน ชินะ โกรธ.

ฟังชนะคนโกรธด้วยความไม่โกรธ

ดังได้บรรยายมาด้วยประการฉะนี้ ฯ

ตัวอย่างแต่งเรียงความแก้กระทู้ธรรม ธรรมศึกษาชั้นตรี ระดับประถมศึกษา ชุดที่ ๔ หมวดบุญ
พุทธศาสนสุภาษิตที่มาใน สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ว่า

บุญ โจเรหิ ทุหฺร.

โจรขโมยบุญใครไม่ได้

บัดนี้ จักได้อธิบายขยายความแห่งพุทธศาสนสุภาษิตที่ยกขึ้นเป็นบทเบื้องต้นนั้นเพื่อเป็นแนวทางแห่งการศึกษาและแนวทางแห่งการปฏิบัติ โดยสมควรแก่อัตภาพและธรรมเป็นลำดับไป

ดำเนินความว่า บุญ หมายถึง กุศล สุจริต กรรมดี ความดี ธรรมและธรรมฝ่ายขาว หรือกล่าวโดยรวมว่า บุญเป็นชื่อของความดีทุกอย่าง อันตรงกันข้ามกับบาปที่เป็นชื่อของความไม่ดีทุกอย่าง ดังนั้นโจรขโมยบุญใครไม่ได้ ท่านผู้รู้ให้ความหมายว่า บุญ แปลว่า เครื่องชำระล้างจิตใจให้สะอาด หรือแปลว่าสภาพที่ก่อให้เกิดความนำบุญมา บุญคือการบริจาคนาน การรักษาศีลและการเจริญภาวนา เป็นต้น ใครกระทำให้โดยติดต่อไม่ขาดสาย ย่อมทำให้จิตใจของเขาปราศจากความโลภ ความโกรธ ความหลง หรือยิ่งทำไปนานๆ จนเป็นบารมีเหมือนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือพระอรหันตสาวกก็จะกำจัดกิเลสได้เด็ดขาด เป็นพระอรหันต์ เป็นผู้มีจิตใจบริสุทธิ์อย่างแท้จริงและผู้ที่ไม่มีกิเลสคือความโลภ ความโกรธ ความหลงนั้น ย่อมจัดเป็นปุณนิบุคคล คือบุคคลที่น่าบูชา ทั้งของเทวดาและมนุษย์ เมื่อบุญ คือความดีจึงเป็นสิ่งที่ทุกคนต้องทำ การทำบุญนั้น ก็เหมือนกับการทำงานทั่วไป คือต้องมีอุปกรณ์ได้แก่เครื่องมือ เหมือนนักเรียนมาเรียนหนังสือ ต้องมีเครื่องมือ เช่น หนังสือ สมุด ปากกา เป็นต้น อุปกรณ์สำหรับใช้ทำบุญใหญ่ ๆ มี ๔ อย่าง คือ ๑. ทานวัตถุของสำหรับใช้บริจาคนาน พระพุทธองค์ทรงกำหนดไว้ ๑๐ อย่างคือ ข้าว น้ำ ฝ้าย ยา พาน หนวดดอกไม้ของหอม ของลูบไล้ ที่นอนที่พับ ประทีป ๒. กาย คือร่างกายทุกส่วน ๓. วาจา คือ ปาก ๔. ใจ คือความคิด ไม่ว่าโจรขโมยก็ไม่สามารถบุญใครไม่ได้ เมื่อพูดถึงเรื่องทำบุญ พุทธศาสนิกชนไทยโดยมากมักรู้จักเพียงอย่างเดียว คือ การบริจาคนาน จึงเป็นเหตุให้บางคนรู้สึกกลัวบุญ เพราะทำบุญที่ไรจะต้องเสียทรัพย์ทุกครั้ง บางคนรู้สึกว่าตนเองไม่มีโอกาสจะได้ทำบุญกับเขา เพราะไม่มีทรัพย์สินเงินทอง แต่ความจริงแล้ว ทรัพย์สินเงินทองไม่ใช่อุปกรณ์สำหรับทำบุญที่สำคัญเลย อุปกรณ์สำหรับทำบุญนำความสุขมาให้ตราบเราเท่าชีวิต คือ กาย วาจา ใจของแต่ละบุคคลนั่นเอง ความดีที่เรียกว่าบุญนั้น เป็นการสะสมความดี เพื่อบารมีธรรมสำคัญของการพ้นทุกข์ สมดังพุทธศาสนสุภาษิตที่มาใน ขุททกนิกาย ธรรมบท ว่า

บุญ สุขํ ชีวิตสงฺขมฺหิ.

บุญนำความสุขมาให้ตราบเท่าชีวิต

อธิบายความว่า บุญนั้นเป็นเรื่องเฉพาะตัว ใครทำใครได้ ดังพระพุทธพจน์ว่า ความหมดจด (ความดี) หรือความเศร้าหมอง (ความชั่ว) บุญนำความสุขมาให้ตราบเท่าชีวิต เพราะบุญเป็นเรื่องเฉพาะตน คนอื่นทำคนอื่นให้หมดจดหรือให้เศร้าหมองไม่ได้ ตัวอย่างง่าย ๆ สมมติว่า นักเรียน ๒ คน เป็นเพื่อนรักกัน คนหนึ่งเรียนเก่ง คนหนึ่งเรียนไม่เก่ง คนเรียนเก่งสงสารเพื่อนอย่างไร ก็ไม่สามารถจะแบ่งเอาความเก่งของตนไปให้เพื่อนได้ หรือเพื่อนที่เรียนไม่เก่งจะคิดแย่งชิงโดยการลักขโมย ปล้นจี้เอาความเก่งไปจากเพื่อนก็ไม่ได้เหมือนกัน มีอยู่ทางเดียวเท่านั้น คือถ้าอยากเก่งต้องขยันหมั่นเพียร ฝึกฝนด้วยตนเอง จะไปขอหรือแย่งชิงเอาจากคนอื่นเหมือนกับสิ่งของไม่ได้กายของนักเรียนที่เว้นจากการฆ่าสัตว์ การทำร้ายกัน การลักขโมย การประพฤติผิดในกาม หรือที่ใช้ทำสิ่งอันเป็นประโยชน์ เช่น ขยันไปโรงเรียน ขยันเรียนหนังสือ ขยันทำการบ้าน ขยันช่วยพ่อแม่ทำงาน ไม่ยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด ช่วยเหลือสังคม ช่วยรักษาความสะอาดบริเวณโรงเรียน เป็นต้น วาจาหรือปาก ใช้พูดแต่คำสัตย์จริง พูดให้คนเกิดความสามัคคีกลมเกลียวกัน พูดคำสุภาพเรียบร้อย พูดเรื่องที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง ใจมีความปรารถนาดีต่อผู้อื่น ไม่คิดโลภอยากได้ของใคร ไม่คิดร้ายทำลายใคร ไม่อิจฉาริษยาใคร เชื่อฟังพ่อแม่ครูอาจารย์ เพียงเท่านั้น กาย วาจา และใจ ของนักเรียนก็

สามารถสร้างมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ ให้แก่นักเรียนเอง แก่บิดามารดาและครูอาจารย์ได้แล้ว โดยที่ไม่ต้องใช้ทรัพย์สินเงินทองเลย และการทำความเห็นให้ตรงจัดว่าเป็นบุญที่ยิ่งใหญ่ กว่า การบริจาคทานผิดๆ ด้วยการหมั่นขยันทำความดี ดังที่กล่าวมาก่อนเกิดความสุข ของชีวิตตนเองและครอบครัว เป็นความดีที่ต้องฝึกไว้

สมดังพุทธศาสนสุภาษิตที่มาใน ขุททกนิกาย ธรรมบท ว่า

สุโข ปุณฺณ สฺส อจฺจโย.

หมั่นขยันทำความดี ก่อเกิดความสุข

อธิบายความว่า ความดี คือ ธรรมชาติที่ก่อประโยชน์สุขแก่ชีวิต ต้องหมั่นขยันทำอยู่เป็นนิจ ทำความดีให้สม่ำเสมอ จึงจะก่อเกิดความสุขของชีวิตได้ ระดับความสุขสมบูรณ์ในปัจจุบัน จะนำไปสู่สุดดีโลกสวรรค์ จนถึงเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้พบความสุขที่แท้จริงไม่มีทุกข์เจือ ในพระพุทธานามีคำหลายคำที่ใช้หมายถึงความดี ได้แก่ บุญ กุศล ัมมจริยา สุจริต กรณียะ เป็นต้น คำที่ใช้กล่าวถึงความดีเหล่านี้อาจมีความคล้ายคลึงกันแต่ระดับความลึกซึ้งนั้นแตกต่างกัน บุญ หมายถึง ความดีที่มีลักษณะเป็นเครื่องชำระล้างกิเลสหรือความชั่วให้หมดไปจากจิต เปลี่ยนสภาพของจิตจากที่สกปรกให้สะอาดบริสุทธิ์ กุศล หมายถึงความดีที่ต้องกระทำด้วยความรู้ มีความฉลาดในการทำ ความดี รู้จักทำความดีเพื่อตัดหรือกำจัดความชั่วให้ลดน้อยลง ตั้งตนอยู่ในความดีคือ ัมมจริยา เป็นความดีที่แสดงออกมาเป็นพฤติกรรมที่ถูกต้อง ยุติธรรมและประกอบด้วยศีลธรรม สมจริยา เป็นการกระทำที่ต้องเป็นไปเพื่อการสงบระงับกิเลส ทำให้กิเลสน้อยลงถึงจะเรียกว่าเป็นการทำความดี กรณียะ หมายถึงการทำความดีที่ควรทำ พระพุทธานามถือว่าความดีเป็นสิ่งที่ทุกคนควรทำ ซึ่งมนุษย์นั้นมีโอกาสทำได้มากกว่าสัตว์ประเภทอื่น เช่น การทำสมาธิ เป็นต้น ถ้าเรามองให้ลึกถึงเหตุและผลของความดีอย่างคำว่า “บุญ” ที่มีความหมายว่าดี นั้นมีนัยยะทั้งในดีส่วนเหตุและดีส่วนผล โดยดีส่วนเหตุนี้มักใช้อธิบายในรูปของการทำความดี การประพฤติดี การประพฤติธรรม ส่วนดีส่วนผลก็จะอธิบายถึงผลที่เกิดขึ้นหรือผลที่ได้รับจากการประพฤติปฏิบัติดีนั้นๆ ดังนั้นความหมายของความดีตามหลักพระพุทธานามจึงมี ๒ ลักษณะ คือ ความดีเชิงเหตุ และความดีเชิงผล ความดีเชิงเหตุหรือเชิงอุปกรณ์นั้น ได้แก่ คุณธรรมและกุศลกรรม เป็นการกระทำที่ดีทั้งหลาย ซึ่งเป็นเหตุให้ได้มาซึ่งผลดี ส่วนความดีเชิงผลนั้น ได้แก่ วิบาก หรือผลดีที่เกิดจากการประพฤติธรรม หรือการทำความดีในลักษณะต่างๆ ผลดีดังกล่าวนี้ในพระพุทธานามมักจะกล่าวถึงผลดี ๒ ระดับ คือ ผลดีชั้นโลกียะ คือได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ และผลดีชั้นโลกุตตระ คือ สิ้นชาติเข้าถึงนิพพาน .

สรุปความว่า บุญหมายถึงความดีทุกอย่าง บุญจึงมีความสำคัญต่อชีวิตมนุษย์ทุกคน ๑. เป็นเหตุให้เกิดในคติภพที่ดี ๒. ช่วยคุ้มครองรักษาชีวิตให้รอดพ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ ๓. ช่วยนำพาชีวิตไปสู่ความสำเร็จ และเจริญก้าวหน้าในสิ่งที่ตนปรารถนา ๔. เป็นเหตุให้จิตใจเกิดความร่มเย็นเป็นสุข องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงทรงสอนให้พุทธศาสนิกชนได้หมั่นทำบุญเอาไว้เสมอเมื่อมีโอกาส แม้ว่าจะเป็นบุญเพียงเล็กน้อยก็ตาม ดังพระพุทพจน์ว่า “อย่าดูหมิ่นบุญว่ามีประมาณน้อย เมื่อไรจะมาถึงเรา หยดน้ำที่หยดลงที่ละหยดยังทำภาชนะมีตมเป็นต้นให้เต็มได้ ฉันทใด คนผู้ฉลาดทำบุญอยู่เสมอ ก็ย่อมเต็มด้วยบุญฉันนั้น”

สมดังพระพุทธภาษิตที่ยกไว้เป็นนิเชบพุทฺธเตส ญ เปื้องต้นนั้น ว่า

ปุณฺณ โจเรหิ ทฺุหร.

โจรขโมยบุญใครไม่ได้

ดังได้บรรยายมาด้วยประการฉะนี้ ฯ

ตัวอย่างแต่งเรียงความแก้กระทู้ธรรม ธรรมศึกษาชั้นตรี ระดับประถมศึกษา ชุดที่ ๕ หมวดคบหา
พุทธศาสนสุภาษิตที่มาใน สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ว่า

ยัม เว เสวติ ตาทิโส.

คบคนเช่นใดก็เป็นคนเช่นนั้น

บัดนี้ จักได้อธิบายขยายความแห่งพุทธศาสนสุภาษิตที่ยกขึ้นเป็นบทเบื้องต้นนั้นเพื่อเป็นแนวทางแห่งการศึกษาและแนวทางแห่งการปฏิบัติ โดยสมควรแก่อัตภาพและธรรมเป็นลำดับไป

ดำเนินความว่า การที่จะเป็นเช่นคนที่ตนคบ หมายถึงคบ หากัน เสวนาจนเกิดความคุ้นเคยอยู่ตัว เกิดมีนิสัย อุปนิสัย และอัธยาศัยคล้ายคลึงเป็นอย่างเดียวกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ คนที่มีอัธยาศัยเช่นใด ก็ย่อมเสวนาคบหากันกับคนที่มีอัธยาศัยเช่นนั้น คนที่มีอัธยาศัยเลว ก็เข้าพวกคนเลว คนที่มีอัธยาศัยดี ก็เข้าพวกคนดี ดังที่ปรากฏในพระญาณของพระตถาคตเจ้า ข้อนี้เป็นความจริงที่มีอยู่ทุกกาลสมัย บัดนี้มักพูดอ้างว่าสิ่งแวดล้อมเป็นเหตุ การคบเพื่อน ถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งของชีวิตคน เพราะคนเรานั้นไม่สามารถที่จะใช้ชีวิตอยู่เพียงลำพังได้ จำต้องมีเพื่อน เพราะเราอยู่ในสังคม ต้องคบค้าสมาคมกับคนอื่น มีการติดต่อกับคนอื่น จึงจะสามารถอยู่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมได้ แต่มนุษย์เรานั้น มีทั้งที่เป็นคนดีและคนไม่ดี การคบเพื่อน จึงจำเป็นที่จะต้องพิจารณาไตร่ตรองให้ดี ต้องดูให้แน่ว่าคน ๆ นั้นดีหรือไม่ดี แล้วจึงตัดสินใจคบหรือไม่คบ เพราะโดยปกติเพื่อนย่อมจะมีอิทธิพลต่อชีวิตของมนุษย์เป็นอันมาก ถ้าเราคบเพื่อนดี ก็มีความเป็นไปได้ที่เราจะเป็นคนดีด้วยเช่นกัน แต่ถ้าเราคบเพื่อนชั่ว ก็มีความเป็นไปได้สูงที่เราจะเป็นคนชั่วด้วยเช่นกัน เพราะคบคนเช่นใดก็ย่อมจะเป็นคนเช่นนั้น ถ้าคบเพื่อนดี เพื่อนดีก็จะแนะนำเราในทิศทางที่ดี แต่ถ้าคบเพื่อนชั่ว เพื่อนชั่วนั้นก็จะชักจูงเราไปในทางที่ชั่วด้วยเช่นกัน เพราะฉะนั้น จะคบใครเป็นเพื่อน ต้องพิจารณาให้ดี คบคนดีเขาก็ำนำแต่ความดีมาให้

สมดังพุทธศาสนสุภาษิตที่มาใน ขุททกนิกาย ชาดก ทุกนิบาต ว่า

สุโข หเว สปปริเสน สงคโม.

การคบหากับคนดีนำสุขมาให้

อธิบายความว่า คนดีมีศีลธรรม หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า บัณฑิตชน ซึ่งเป็นผู้มีปัญญา รู้ผิดชอบชั่วดี รู้บาปบุญคุณโทษ รู้ประโยชน์และมิใช่ประโยชน์ การคบหากับคนดีเช่นนี้จะนำความสุขมาให้ สัตบุรุษ เมื่อใครคบค้าสมาคมด้วยแล้ว ย่อมจะได้รับคำแนะนำที่ดีมีประโยชน์ เพราะสัตบุรุษนั้นเป็นผู้มีความประพฤติดี และย่อมแนะนำบุคคลทั้งหลายที่คบกับตนในทิศทางที่ดี ดังนั้น การคบหากับสัตบุรุษนั้น จึงมีแต่ความดีโดยส่วนเดียว ผู้ที่คบกับสัตบุรุษ จะได้รับประโยชน์เป็นอันมาก ชีวิตก็มีความสุขความเจริญ ไม่มีความเดือดเนื้อร้อนใจใด ๆ ทั้งสิ้น เมื่อรู้อย่างนี้แล้ว พึงคบค้าสมาคมเฉพาะกับสัตบุรุษเถิด อย่าคบคนพาลเลย ถ้าเราคบหาสมาคมกับผู้มีคุณธรรม สร้างแต่ประโยชน์ให้แก่ตนเองและคนรอบข้าง เป็นคนที่น่าคบหาเป็นอย่างยิ่ง ธรรมชาติของคนดีนั้น เมื่อจะทำ พูด คิด ก็ย่อมทำ พูด คิด แต่สิ่งที่ดี มีประโยชน์ ปราศจากโทษทั้งปวง เมื่อแนะนำคนอื่น ก็ย่อมแนะนำในทางที่เป็นกุศล สร้างคุณประโยชน์แก่บุคคลทั้งปวง ผู้ที่คบค้าสมาคมกับบัณฑิตชนคนดี ย่อมได้รับคำแนะนำที่ดีมีประโยชน์ สามารถนำคำแนะนำของบัณฑิตชนนั้นไปปรับใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน ให้เกิดประโยชน์สุขแก่ตนเองและสังคมได้ การคบค้าสมาคมกับคนดี จึงเป็นความดีโดยส่วนเดียว คือหาโทษมิได้ บุคคลผู้มีปัญญาสามารถ ซึ่งมุ่งถึงบุคคลที่มีปัญญาในทางธรรม รู้จักถือเอาสิ่งที่เป็นประโยชน์ ละสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ บำเพ็ญทั้งประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น บุคคลผู้เป็นคนดี ย่อมดำรงชีวิตด้วยปัญญา ปราศจากความทุกข์ความเศร้าทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ละหนทางแห่งบาปอกุศล ประพฤติสุจริตอยู่ตลอดเวลา การที่ได้การคบหากับคนดีนำสุขมาให้ นั้น ถือเป็นมงคลอย่างหนึ่งของชีวิต เพราะการคบกับปราชญ์หรือบัณฑิตนั้น และเราไม่ควรไว้วางใจคนทำความชั่ว คนที่ชอบทำความชั่ว ต้องหาทางออกจากชีวิตเขาเป็นลำดับต้น ๆ เลยทีเดียว

สมดังพุทธศาสนสุภาษิตที่มากใน ขุททกนิกาย ชาดก ทสกนิบาต ว่า

นาสมเส กตปาปมहि.

ไม่ควรไวใจคนทำความชั่ว

อธิบายความว่า คนชั่ว ก็คือคนไม่ดี ในที่นี้หมายถึงพาลชน คือบุคคลประเภทที่ไม่ทำความดี ยินดีแต่ใน เรื่องที่ชั่ว ๆ ไม่ก่อประโยชน์ให้แก่ตนเองและสังคม อยู่แบบรกโลก ไม่สร้างประโยชน์ในโลกนี้ ประโยชน์ในโลก หน้าที่ และประโยชน์อย่างยิ่งคือพระนิพพาน จึงไม่ควรไวใจคนทำความชั่ว คนประเภทนี้นั้นมักเป็นคนชั่ว โดย ธรรมชาติของคนชื่อนั้น ย่อมจะสร้างแต่กรรมที่เป็นทุจริต ทำผิดศีลธรรม ผิดกฎหมายบ้านเมือง สร้างความ เดือดร้อนให้แก่ตนเองและผู้อื่น การคบกับคนชั่วหรือสนิทสนมกับคนชื่อนั้นถือว่าเป็นมลทินของชีวิต ถึงแม้ว่า เราเองจะไม่ได้ทำความชั่วอะไร แต่ถ้าไปคลุกคลีอยู่กับคนชั่วแล้ว ย่อมได้รับการติฉินนินทาว่าเป็นพวกเดียวกัน กับคนชื่อนั้น คนทั้งหลายย่อมมองว่า ต้องเป็นคนเหมือนกันหรือประเภทเดียวกัน จึงจะคบกับได้ หรือถ้าคลุกคลี กับคนชั่วมาก ๆ เข้า ก็อาจเป็นไปได้ที่จะถูกชักจูงให้ทำเรื่องชั่ว ๆ เหมือนเขา ดังนั้น อย่าไปสนิทสนมกับคนชั่ว เลย เป็นมลทินแก่ชีวิตเราเปล่า ๆ ควรคบมิตรที่ดี แม้ในมิตรก็ไม่ควรไวใจอยู่ร่วมกันนานเกินไป ที่เคยรักก็มัก หน่าย เป็นเพื่อนเพียงเพื่อตีม้เหล้าก็มี ผู้คบคนเลว ย่อมพลอยเลวไปด้วย เมื่อเขาไม่มีเยื่อใย ป่วยการอยู่กินด้วย อย่าสมาคมกับคนพาลซึ่งเป็นดังศัตรูทุกเมื่อโจรพาลอยู่ในที่ใด บัณฑิตไม่ควรอยู่ในที่นั้น ผู้ประทุษร้ายมิตร เป็น คนเลว คบคนดี ก็พลอยมีส่วนดีด้วย ควรระวังในศัตรู ปราชญ์ย่อมแนะนำสิ่งที่ควรแนะนำ เมื่อคบคนที่ดีกว่า ตัวเองก็ดีขึ้นมานับพลัน ผู้เที่ยวสมาคมกับคนพาล ย่อมเศร้าโศกสิ้นกาลนาน คนเป็นมิตรแต่ปากก็มี นักปราชญ์ มีการอยู่ร่วมกันย่อมเป็นสุข ไม่ควรไวใจคนเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว มิตรชั่วไม่ควรคบ ไม่ควรไวใจคนที่แสวงหา สงบเสงี่ยม ความคุ้นเคยเป็นญาติอย่างยิ่ง ผู้ไม่คบหาคนชั่ว ย่อมได้รับสุขแต่ส่วนเดียว คนที่ทำดีแต่ภายนอก ภายในมักไม่บริสุทธิ์ มีศัตรูเป็นบัณฑิต ดีกว่ามีมิตรเป็นคนพาล ไม่ควรไวใจคนพูดพล่อยๆ ไม่ควรไวใจในคนไม่ คุ้นเคย แม้ในคนคุ้นเคยก็ไม่ควรไวใจ คนพาล คบเป็นเพื่อนไม่ได้ ไม่ควรสนิทสนมกับคนชั่ว ไม่ควรไวใจคนทำ บาป เมื่อคบหาคนพาล ย่อมมีแต่ความฉิบหาย เพียงเห็นกันชั่วครู่ช่วยยาม ไม่พึงไว้วางใจ สมาคมกับสัตบุรุษย่อม นำสุขมาให้ คบคนเช่นใด ก็เป็นคนเช่นนั้น สมาคมกับคนพาลย่อมนำทุกข์มาให้ เพราะความไวใจภัยจึงตามมา ศัตรูจำนวนมาก คบหาแฝงมาในรูปมิตร สมาคมกับคนชั่ว ไม่ดีเลย ถึงคนคุ้นเคย ก็ไม่ควรวางใจ เมื่อเกิดเรื่องราว ขึ้น สหายช่วยให้เกิดสุข การอยู่ร่วมกับคนชั่ว เป็นทุกข์คบคนดี มีแต่ความเจริญ ไม่ควรทำความสนิทสนมกับคน ชั่ว ไม่ควรไวใจ ในคนไม่คุ้นเคย ควรระวังในศัตรู ไม่พึงทำความชั่วถ้าได้สหายผู้มีปัญญาปกครองตน พึงพอใจ เทียวไปกับเขา คนห่ออกุศลด้วยไปไม่แม้ไปไม่ก็หอมไปด้วยฉันทนาการคบกับนักปราชญ์ก็หอมไปด้วยฉันทนั้น

สรุปความว่า สุภาษิตบทนี้ สอนให้บุคคลเลือกคบมิตรสหายคือ ถ้าหากบุคคล บคนเช่นไร ไม่ว่าจะเป็น คนดีหรือคนชั่ว เขาก็จะเป็นคนเช่นนั้นเพราะมิตรสหายเป็นปัจจัยอันสำคัญยิ่งที่จะนำพาไปสู่ความเจริญหรือ ความเสื่อม ถ้าคบคนพาลคนพาลก็จะพาไปประพฤติในทางเสื่อมเสีย ถ้าคบบัณฑิต บัณฑิตก็จะพาไปสู่ทางที่ ประเสริฐทางที่เจริญและนำแต่ประโยชน์และความสุขมาให้ ซึ่งในในมงคล ๓๘ ท่านจึงได้วางหรือจัดเรียงการ ไม่คบคนพาลไว้เป็นข้อแรก และจัดเรียงการคบกับบัณฑิตไว้เป็นข้อที่ ๒ ทั้งนี้ก็เพราะ การคบเพื่อนเหมือนกับการ เริ่มต้น ของการเดินทาง การคบเพื่อนที่ไม่ดีก็เหมือนการเดินทางผิด ยิ่งเดินก็ยิ่งผิด ทางที่ถูกก็คือ ต้องตั้ง ต้น เดินใหม่ นั่นคือการเลือกคบแต่คนดี เพราะการคบหากับคนดีจะนำแต่ความสุขมาให้กับเองตลอดชีวิต สมดังพระพุทธภาษิตที่ยกไว้เป็นนิเชบพุทฺธเตส ฌ เบื้องต้นนั้น ว่า

ยัม เว เสวติ ตาทิโส.

คบคนเช่นใดก็เป็นคนเช่นนั้น

ดังได้บรรยายมาด้วยประการฉะนี้ ๆ

น้อมพลังศีลธรรมหนุนนำจิต	ช่วยลิขิตเขียนเรียงความอักษรสาส์น
เป็นธรรมะอยู่ทีใจในทุกกาล	ร่วมสืบสานภาษิตธรรมประจำใจ
สุดท้ายนี้เป็นกลอนอักษรพากย์	เมื่อตายจากพรากไปไม่ขึ้นชม
จิตหมายรู้ดูที่งานไม่ชานชม	ใจสุขสมช่วยเผยแพร่กระแสนธรรม

พระอาจารย์สมชาย มนาโป

วัดไผ่โรงวัว

ผู้เรียบเรียง